

УДК 37.013.74 (497.2)

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В БОЛГАРІЇ

Олена Бочарова

Зарубіжні дослідження з порівняльної педагогіки свідчать про те, що в шкільних системах різних країн форми роботи та підтримки обдарованих учнів є аналогічними. Відмінності стосуються культурних особливостей країни, домінуючої освітньої ідеології, освітніх традицій, можливостей фінансування роботи з обдарованими дітьми, професійних компетенцій та мотивації вчителів.

У статті розглянуто особливості підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в Болгарії. Автор зазначає, що в країні відбувається цільова підготовка майбутніх учителів у Східно-Західному університеті імені Неофіта Рильського (м. Благоевград) за авторською навчальною програмою проф. Д. Тодоріної. Представлена авторська модель складається з двох модулів: теоретичного та практичного. Особливу увагу дослідниця концентрує на формуванні у студентів, майбутніх учителів, умінь проводити правильну діагностику.

Ключові слова: учитель обдарованого учня, цільова підготовка, педагогічна освіта, авторська модель навчання.

Для формування та розвитку здібностей дитини найважливішу роль відіграє родина. Родинне середовище слугує, так би мовити, плацдармом для розвитку та розкриття здібностей, вияву дитячої творчості та креативності. Батьки є першими, хто відкриває таланти дітей. Однак настає момент у житті дитини, коли вона змушена шукати підтримки та допомоги для розвитку своїх здібностей, захоплень та інтересів. У її житті з'являються дорослі люди – вчителі, з якими вона буде товаришувати наступні одинадцять років¹. Це вихователь дошкільного закладу, вчитель початкових класів, вчитель-предметник, тренер з плавання чи з танців, тобто людина, з якою дитина знайде «спільну мову». На різних етапах життя та у різних ситуаціях обдаровані діти потребують вчителів з різним рівнем компетенцій. За статистичними даними, 30 % обдарованих учнів «губляться» саме у середній школі. Тому вже на ранніх етапах вчитель повинен зуміти їх розгледіти і правильно використати їхні таланти. Ось чому так важлива підготовка вчителів для роботи з обдарованими учнями. Як правило, успіх дитини залежить від школи, від учителів-ентузіастів, які зацікавленні у «просуванні» своїх учнів. Вивчення досвіду роботи у цій сфері Болгарської Республіки є корисним для

¹ Особлива подяка за наданий матеріал зав. кафедри педагогіки Східно-Західного університету імені Неофіта Рильського проф. Д. Тодоріній (Болгарія) та проф. Т. Гізі за зібраний та наданий матеріал під час стажування в університеті «Константин Преславський», (Шумен) у межах програми Erasmus Teaching Mobility (Польща).

вітчизняної педагогіки та практики, оскільки в нашій країні спеціальної підготовки учителів для роботи з обдарованими учнями не здійснюється в жодному навчальному закладі, лише в обласних інститутах післядипломної освіти проводяться курси з підвищення кваліфікації.

Останнім часом з'явилося багато праць українських та зарубіжних науковців, які вивчали проблеми обдарованості, зокрема в Росії (М. Біржева, Г. Тарасова, Г. Ульянова, С. Цветкова); у різних європейських країнах (Л. Данілова, Л. Кокоріна, Е. Лодзінська, Л. Чухно) та США (І. Бабенко, П. Тадеєв, Н. Теличко). Однак аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями в Болгарії не були предметом спеціального дослідження в Україні, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – розглянути особливості цільової підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в Болгарії.

Головним центром підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в Болгарії є Східно-Західний університет імені Неофіта Рильського (м. Благоевград). У 2000–2001 рр. болгарською дослідницею Добрінкою Тодоріною було проведено анкетування серед 332 вчителів, що представляли різні місцевості (місто, село) та навчальні заклади різного типу (дошкільні установи, початкова та середня школи, художня та спортивна школи та ліцей). Метою дослідження було отримання оцінки знань вчителя про обдарованих дітей. У ході експерименту Д. Тодоріною визначалися форми роботи з обдарованими дітьми, мотивація вчителя, необхідність у підвищенні кваліфікації у сфері здібностей та обдарованості. На питання «Чи достатньою є практика роботи з обдарованими учнями у школі?» лише 6,9 % вчителів надали позитивну відповідь. Неспроможність допомогти обдарованій дитині, на думку вчителів, пов'язана з політикою школи допомагати «середньому» учневі, браком часу на уроках, відсутністю спеціальних навчальних програм для обдарованих учнів, слабо розвиненою шкільною інфраструктурою (система позакласних занять), відсутністю необхідного об'єму знань вчителів про потреби обдарованих учнів. Кількісні та якісні показники дослідження свідчили, що цій проблемі не присвячується достатня увага ні батьками, ні вчителями, ні освітянами. Більшість обдарованих учнів та молоді не використовують у повному обсязі своїх можливостей та не розвивають свій творчий потенціал. На практиці не застосовується жодних об'єктивних методів виявлення дитячих здібностей, а навчальні програми з підготовки вчителів не містять матеріалу з педагогіки здібностей [4; 5]. Отже, проведені дослідження свідчили, що вчителі не готові до роботи з обдарованими учнями і, як наслідок, неспроможні допомогти дитині розвинути її здібності та інтереси.

Результати анкет стали підґрунтям для проведення експерименту, метою якого була емпірична перевірка необхідності розробки та впровадження Моделі формування компетенцій майбутніх педагогів для студентів різних спеціальностей: «Педагогіка», «Дошкільна та шкільна педагогіка», «Педагогіка початкової школи» та «Педагогіка іноземної мови»; студентів з дисципліни «Інновації в навчальному процесі» (магістерські студії) у галузі виявлення, діагностики і підтримки обдарованих учнів. З 2002 року на педагогічному

факультеті університету реалізується авторська модель навчання проф. Добрінки Тодоріної. Представлена Модель складається з двох модулів: теоретичного – вивчення особистості учнів (риса обдарованості, розвиток здібностей, діагностика здібностей) та практичного – (практикуми, семінари, завдання, тести та приклади). Експеримент тривав в 2002–2006 рр. Ним було охоплено 307 студентів: 141 із 10 експериментальних і 166 з 10 контрольних груп. Висновки експерименту зроблено на основі спостережень, анкетування, шкали вимірювань рівня здібностей, тестів та бесід. Експериментальна програма містила теоретичний і методично-тренінговий зміст. Дослідницею були розроблені спеціальні програми та дидактичні матеріали. Магістерська програма «Педагогіка обдарованих учнів» («Педагогіка за надарени деца») розроблена для випускників непедагогічних напрямів і розрахована на вивчення протягом чотирьох семестрів упродовж двох років магістрантами педагогічного факультету. Тобто, програма призначена для студентів, які цінують творчість та керуються у житті принципом підтримки та допомоги обдарованим дітям [4; 5].

Зміст навчання містить такі питання:

- Характеристика рис обдарованих дітей і молоді.
- Характеристика понять «обдарованість», «талант», «здібності».
- Виховання та моральний розвиток обдарованих дітей та молоді.
- Освітні та інформаційні технології в роботі з обдарованими особистостями.
- Розвиток загальних інтелектуальних та спеціальних здібностей у сфері мистецтва і спорту під час позакласних і позашкільних занять.
- Створення сприятливого освітнього середовища для обдарованих дітей і молоді.
- Педагогічна допомога обдарованим дітям та їхнім батькам.
- Професійна орієнтація та планування майбутньої кар'єри.

Під час навчання студенти набувають таких умінь:

- проведення досліджень з метою ідентифікації здібностей, умінь і таланту;
- розробка методів ідентифікації та розвитку захоплень, інтересів, загальних та спеціальних здібностей;
- застосування ефективних методик творчої праці.

Випускники набувають таких компетенцій:

- розробка і застосування методів і технологій проведення діагностики, навчання і підтримки розвитку обдарованих дітей і молоді у школі та дошкільних закладах, на уроках і позакласних заняттях у вивченні мови, літератури, математики, природничих наук, музики, спорту, новітніх технологій, хореографії та дизайну;
- розробка індивідуальних навчальних програм для обдарованих учнів та створення сприятливого освітнього середовища;
- психолого-педагогічна допомога учням та їхнім батькам у виборі подальшої кар'єри та майбутнього.

Програма сприяє формуванню особистісних рис у студентів, необхідних у роботі з обдарованими учнями. Випускники можуть бути експертами та

консультантами для вчителів, які працюють з обдарованими учнями, соціальних та шкільних педагогів, класних вихователів на всіх рівнях та у всіх типах шкіл; проводити позакласні та позашкільні заняття для учнів, а також тренінги та семінари; помічниками вчителів у спортивних та художніх закладах; консультантами в освітніх установах, професійних центрах допомоги; різних спеціальних освітніх установах для обдарованих; спеціалістами у фірмах та установах, що займаються набором кадрів.

Як уже зазначалося вище, навчальна програма містить два модулі:

I. Теоретичний модуль.

1. Характеристика обдарованих учнів:
 - Система понять.
 - Риси характеру обдарованого учня.
 - Міфи і реальності про обдарованих і талановитих людей.
 - Проблеми обдарованих учнів.
2. Ідентифікація обдарованих учнів:
 - Діагностика рис і потреб дітей.
 - Збір методів виявлення інтелектуальних здібностей.
 - Збір методів ідентифікації спеціальних здібностей.
3. Стратегії і технології ефективної роботи з обдарованими учнями.
 - Історичні джерела розвитку талантів.
 - Обумовленість розвитку обдарованих учнів.
 - Родинні та шкільні інгібітори і стимулятори у роботі з обдарованими учнями.

II. Практичний модуль.

Зміст цього модулю повністю відповідає трьом циклам теоретичного. Студенти набувають практичних умінь та навичок, пов'язаних із проведенням ідентифікації та підтримкою розвитку обдарованих учнів, застосовуючи набуті знання. Заняття відбуваються у груповій або індивідуальній формі, мають диференційний характер і залежать від потреб студентів. Під час навчання застосовуються інтерактивні методи, метод випадків, проблемний метод, біографічний аналіз, дидактичні ігри, драма, метод симуляції; студенти проводять емпіричні дослідження, розроблюють індивідуальні навчальні програми, застосовують нові технології та метод проектів. Набуття практичних знань студенти розпочинають з аналізу різних випадків, порівняння теоретичних моделей з практикою; встановлення особливостей обдарованих людей, аналізу соціальних та освітніх умов їх розвитку, ідентифікації показників здібностей, перевірки міфів на тему обдарованості; на групових заняттях презентують інструменти діагностики загальних і спеціальних здібностей. Наступним етапом є вибір учня (досліджуваного): студенти збирають про нього інформацію, знайомляться з його витворами, пишуть соціопедагогічну характеристику. При складанні характеристики обдарованого учня враховуються стратегії і технології роботи; визначаються проблеми, цілі, техніка, форми та методи роботи; розробляються індивідуальні програми, сценарії занять, методи оцінки результатів. Студенти самостійно складають портрет обдарованого учня. Після проведення дослідження студенти аналізують та інтерпретують результати, порівнюють свої дослідження і

надають оцінку набутим компетенціям. Робота зі студентами – це індивідуальні заняття. Вони намагаються відповісти на запитання: Як потрібно себе поводити у роботі з обдарованими учнями? Які помилки у роботі з обдарованими учнями є найпоширенішими? Що можна і чого не можна робити? [1]. Спеціалізація роботи з обдарованими учнями містить також практичні заняття в загальноосвітніх школах та різних освітніх установах. Формою перевірки знань і умінь студентів є написання та захист дипломної роботи. На думку Д. Тодоріної, результати реалізації авторської навчальної програми на педагогічному факультеті свідчать про її пізнавальну та практичну цінність; ефективність викладання педагогіки здібностей; формування учительських компетенцій та стимулювання професійного розвитку. Програма підтверджує важливість ролі вчителя – від джерела інформації до координатора та консультанта. Д. Тодоріною визначені наступні напрями роботи:

1. Розробка спеціальних навчальних програм роботи з обдарованими учнями у середній школі з різних предметів з використанням стратегії збагаченого та прискореного навчання.
2. Створення комплексу методичних публікацій для вчителів, які працюють з обдарованими учнями (риси характеру, діагностика, методи та форми роботи з обдарованими учнями).
3. Підготовка до роботи з обдарованими учнями шкільних педагогів, психологів, опікунів та експертів.
4. Цільовий набір педагогічних кадрів на магістерські студії «Педагогіка обдарованих учнів».
5. Надання майбутнім вчителям знань у сфері вирішення конфліктів у стосунках «учитель – обдарована дитина» та між дітьми, а також мотивація учнів до досягнень.
6. Створення у межах національного дослідницького проекту Центру здібностей і творчості при Науково-дослідному інституті Східно-Західного університету імені Неофіта Рильського (м. Благоевград).
7. Створення територіальних центрів для допомоги вчителям, які працюють з обдарованими дітьми.
8. Розробка програми курсів для батьків обдарованих учнів для виявлення і підтримки розвитку потенціалу дітей.

Особливу увагу в роботі Д. Тодоріна приділяє формуванню у студентів умінь для проведення діагностики здібностей дитини та розкриття їхнього потенціалу. Ці компетенції є необхідним елементом навчальної програми підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями та одним з головних аспектів їхньої професійної підготовки. Проведене дослідницею анкетування серед студентів свідчило, що лише 12 % випускників різних напрямів педагогічної підготовки намагаються розпізнати здібності учнів і допомагають їм розкритися. Тому для проведення діагностики дослідниця рекомендує наступні методи: спостереження за поведінкою дитини, оцінка витворів дитини, тести, анкети, педагогічний експеримент [4].

Суттєву допомогу вчителям у проведенні діагностики учнів надають спеціальні підручники та посібники. У країні розроблено спеціальний

навчально-методичний комплекс з даної проблематики: «Окремі методи педагогічної та психологічної діагностики» («Избрани методи за педагогическа и психологическа диагностика») за авторством І. Іванова. «Методи дослідження якості особистості» («Методики за изследване качествата на личността»), «Методи дослідження групи та колективу» («Методики за изследване на групата и колектива»), «Методи дослідження міжособистісних стосунків» («Методики за изследване на междуличностните отношения»), «Методи дослідження потреб, мотивів та ціннісних орієнтацій» («Методики за изследване на потребностите, мотивите и ценностните ориентации»), «Методи дослідження вчителя» («Методики за изследване на учителя»).

Монографія «Обдаровані діти. Розвиток ідей роботи з обдарованими дітьми в педагогічній теорії і практиці» (Д. Тодоріна) виконує функцію підручника з педагогіки здібностей. Питання обдарованості, дитячих здібностей розглядаються у російсько-болгарському підручнику «Педагогіка» («Педагогика», за ред. В. П. Кузовлева, А. Ж. Овчинникова, Н. А. Балканова (Русия) и І. З. Чурукова, Тр. А. Попковев (България). ЮЗУ «Н. Рилски», Благоевград 2010 (България) и ЕГУ «И. А. Бунин», Елец 2011 (Русия) містить підрозділ «Ідентифікація і розвиток обдарованих дітей» (Д. Тодоріна); у підручнику «Дидактика» (Дидактика, М. Андреев, І. Цветанова, Д. Тодорина, ЮЗУ «Н. Рилски», Благоевград 2000) один із розділів присвячений «Проблемі обдарованих і талановитих учнів» (Д. Тодоріна) [1].

Отже, питання підготовки вчителів є одним з найважливіших в педагогічній освіті Болгарії. Суттєвий внесок у вирішення проблеми робить болгарська дослідниця Д. Тодоріна. Майже 10 років реалізується її авторська програма з підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями, яка свідчить про її ефективність та доцільність. Цільова підготовка кваліфікованих кадрів – майбутніх вчителів до роботи з обдарованими учнями сприятиме виявленню, навчанню та підтримці обдарованих дітей, і як наслідок, збільшенню їх чисельності. Саме тому порушена у статті проблема потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Giza T. *Praca z uczniem zdolnym w Bułgarii* / T. Giza // *Uczeń zdolny i jego edukacja. Koncepcje. Badania. Praktyka* / pod red. M. Jabłonowskiej. – Warszawa : Wydaw. Universitas Rediviva, 2013. – S. 36–48.
2. Milenkova V. *Rola bułgarskich szkół elitarnych w procesie społecznej reprodukcji* / V. Milenkova // *Kultura i Edukacja*. – 2008. – № (66)2. – S. 104–122.
3. *Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.)*. – URL : www.minedu.government.bg/left.../nac_programa.html.
4. Todorina, D. (2009a). *Технологичен модел за подготовка на бъдещите учители за работа с надарени деца*. – Благоевград : Университетско издателство «Н. Рилски». – Режим достпу : http://pedagogy.swu.bg/wp-content/uploads/2012/04/Todorina_Inovacionni_practiki_NPO_2011.pdf
5. *Типова длъжностна характеристика за длъжност учител в детската градина*. МОН 1998. – Режим достпу : <http://otgovori.info/dh/uchitel-detska-gradina.pdf>.